

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

РИБИК ЛАРИСА АНАТОЛІЇВНА

УДК 364.62-058.835-055.2

**ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ДОПОМОГИ ДРУЖИНАМ ПРАВООХОРОНЦІВ, ЗАГИБЛИХ ПРИ
ВИКОНАННІ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ**

19.00.06 – юридична психологія

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук**

Київ–2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат психологічних наук, доцент
Давидова Ольга Василівна,
Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри юридичної психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Тімченко Олександр Володимирович,
Національний університет цивільного захисту України,
головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
екстремальної та кризової психології

кандидат психологічних наук, доцент
Левенець Олена Анатоліївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
старший викладач кафедри психології охоронної діяльності
Інституту Управління державної охорони

Захист відбудеться «06» вересня 2019 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.01 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «05» серпня 2019 р.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О.С. Бурлака

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна 2014 року вперше за період незалежності стикнулася з бойовими діями на своїй території, що впродовж наступних років суттєво позначилося на цивільному населенні в психологічному аспекті. Наслідками Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил стало суттєве збільшення втрат серед працівників правоохоронних органів: Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України та інших силових структур. За даними Міністерства внутрішніх справ України за роки незалежності станом на 2017 рік загинули 1177 осіб¹.

Це, безперечно, значна втрата як для професійного середовища, так і для кожної сім'ї загиблого правоохоронця, де гострота кризової ситуації позначається, зокрема, на дружині загиблого. Перед нею постає завдання не лише пережити втрату, а й адаптуватися до нової соціальної ролі, взяти відповідальність за сім'ю.

Державні інституції вживають заходів щодо соціальної підтримки родин загиблих правоохоронців. Ідеться про надання інформаційно-правової та медичної підтримки, оздоровчих послуг, упровадження механізму забезпечення їх усіма видами соціальних гарантій, передбачених чинним законодавством України. Водночас психологічна допомога дружинам загиблих правоохоронців у контексті системи психологічного забезпечення, специфічні методи психотерапії під час переживання горя, особливості психологічної травми внаслідок втрати, залишаються поза увагою.

Різні аспекти психологічного забезпечення правоохоронної діяльності досліджено в працях українських учених, зокрема: Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, В. І. Барка, Ю. Б. Ірхіна, Л. І. Казміренко, І. В. Клименка, Я. Ю. Кондратьєва, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, О. І. Кудерміної, В. С. Медведєва, Л. І. Мороз, Т. Р. Морозової, І. М. Охріменка, О. П. Сєверова, О. П. Хохліної та ін.

Проблеми психічного стану особи, яка переживає горе через втрату близької людини, висвітлювали відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: Д. Боулбі, Ф. Є. Василюк, Е. Кюблер-Росс, К. У. Перріш-Харра, В. Ю. Сидорова, Б. А. Смирнов, Н. В. Тарабрина та ін. Психологічну травму ґрунтовно досліджували З. Фрейд та І. Ялом. У вітчизняній психології ці дослідження активно розвивала академік Т. С. Яценко. Психологічну допомогу особистості в кризових станах розкрито в працях О. М. Бандурки, С. М. Кучеренка, О. А. Левенець, Н. В. Оніщенко, О. В. Романенко, О. В. Тімченка, В. Є. Христенко, С. І. Яковенка та ін.

Попри чималу кількість наукових праць, присвячених дослідженню різноманітних аспектів переживання втрати, вплив психологічної травми внаслідок втрати близької людини на особистість та її адаптивні здібності залишилися поза увагою вітчизняних учених, і лише події останніх років привернули увагу до вивчення особливостей психологічної допомоги в разі втрати. Це підтверджує нагальність потреби у всебічному дослідженні феномену горя, особливостей

¹ У столиці вшанували загиблих правоохоронців. *Міністерство внутрішніх справ України* : [сайт]. URL : http://mvs.gov.ua/ua/news/9574_U_stolici_vshanuvali_zagiblih_pravoohoronciv_FOTO_VIDEO.htm.

переживання втрати, зокрема раптової, а також розробленні методології психологічної допомоги в контексті психологічного супроводу в системі психологічного забезпечення правоохоронної діяльності. Зазначене підтверджує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до Національного плану дій з виконання резолюції Ради безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 113-р; основних положень Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р; п. 11.7 Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності правоохоронних органів України на 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275; п. 4.2.1 Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 25 листопада 2015 р. (протокол № 22).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертації полягає в розробленні теоретичних засад і науково обґрунтованих практичних пропозицій щодо надання психологічної допомоги дружинам правоохоронців, загиблих при виконанні службових обов'язків.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких *задач*:

- визначити теоретико-методологічні засади здійснення психологічного супроводу членів родин загиблих правоохоронців;
- надати характеристику сутності психологічної допомоги дружинам загиблих правоохоронців при втраті як різновиді психологічної травми;
- визначити детермінанти переживання психологічної травми та притаманні вдовам копінг-стратегії подолання втрати;
- з'ясувати вплив раптової втрати на соціально-психологічну адаптацію вдів;
- розробити й апробувати програму надання психологічної допомоги дружинам правоохоронців, загиблих при виконанні службових обов'язків.

Об'єктом дослідження є психологічна допомога особі при втраті нею близької людини.

Предмет дослідження – теоретичні та прикладні засади надання психологічної допомоги дружинам правоохоронців, загиблих при виконанні службових обов'язків.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є положення сучасної наукової гносеології. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта й предмета дослідження, у роботі було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: *діалектичний* – для забезпечення дослідження юридичних і психологічних засад психологічного супроводу членів родини загиблих правоохоронців (підрозділи 1.1–1.3, 2.1, 2.2, 3.1); *ретроспективний* – у межах вивчення стану наукового розроблення проблеми психологічної допомоги (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – для визначення соціальної сутності й структури психологічної допомоги при психологічній травмі внаслідок втрати (підрозділи 1.2, 2.1); *соціологічний* – під час проведення інтерв'ю й

анкетування дружин загиблих правоохоронців; *синергетичний* – у межах дослідження процесів самоорганізації психіки та вивчення механізмів спонтанного формування і збереження складних когнітивних систем, аналізу сценаріїв подальшого розвитку (підрозділи 1.3, 2.2, 3.2, 3.3); *узагальнення* – для формування на основі наявних у літературі позицій нових підходів до надання психологічної допомоги (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *методи математичної статистики* – під час порівняльного аналізу й узагальнення одержаних емпіричних результатів (підрозділ 2.3). Для статистичної обробки даних застосовано пакет комп'ютерних програм SPSS 23. У дослідженні застосовано низку методів *емпіричного дослідження* – анкетування, напівструктуроване інтерв'ю, методи психологічного тестування (підрозділ 2.3). На різних етапах дослідження було використано методичний інструментарій, що містив батарею діагностичних методик: методика визначення індивідуальних копінг-стратегій Е. Хейма (MDICS), методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда (СПА), тест «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда (модифікація Т. В. Рум'янцевої), опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (ZPTI); тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтьєва (СЖО), тест-опитувальник самоствавлення В. В. Століна; опитувальник Р. Кеттела (форма С) (16-ФЛО).

Емпіричну базу дослідження становлять результати дослідницько-експериментальної роботи з дружинами загиблих правоохоронців з таких підрозділів: оперативні підрозділи Національної поліції – 104 особи; Національна гвардія України – 79; прикордонні війська – 57. Загалом в експериментальному дослідженні взяли участь 240 осіб.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням організаційно-правових і психологічних засад удосконалення системи психологічного супроводу сімей правоохоронців. Зокрема:

вперше:

- вивчено специфіку переживання втрати дружинами загиблих правоохоронців на основі інтегрального підходу до визначення сутності, критеріїв і наслідків психологічної травми при втраті, а також доведено необхідність комплексної системи психологічного супроводу;

- репрезентовано притаманне українській ментальності ставлення суспільства до вдів, яке полягає в активній допомозі жінкам стати повноправними й соціально реалізованими членами суспільства та виховати гідних нащадків;

- визначено, що загибель правоохоронця під час виконання службових обов'язків для дружини є екстремальною ситуацією, яка призводить до психологічної травми та можливих патологічних реакцій;

- розроблено та апробовано програму психологічної допомоги дружинам загиблих правоохоронців, яка спрямована на корекцію негативних емоційних станів, гармонізацію Я-концепції, розвиток адаптивності;

- розроблено й апробовано ігротерапевтичну методику як засіб психотерапевтичного впливу та психологічної корекції в процесі умовного моделювання реальних життєвих ситуацій особистості, яка пережила травмуючі події;

удосконалено:

- наукові підходи до визначення та систематизації детермінант переживання втрати, таких як: раптовість втрати, вплив додаткових стрес-факторів, попередній досвід переживання втрати близької людини та подолання складних життєвих обставин, а також суб'єктивне сприйняття смерті;

- теоретико-методологічні засади дослідження динамічних характеристик нормального й патологічного переживання втрати з огляду на притаманну цьому процесу етапність – шок і заперечення, усвідомлення, дезорганізація, пошук нового сенсу, реорганізація;

- методологічні підходи до психологічного супроводу сімей загиблих правоохоронців – теоретико-методологічним підґрунтям надання психологічної допомоги є інтегральна психологія як підхід, у якому поєднуються теорії, концепції, методи сучасних психологічних напрямів;

дістало подальший розвиток

- методологічні засади психодіагностики при переживанні втрати близької людини, а саме діагностики патологічних реакцій на різних етапах;

- теоретико-емпіричні уявлення про специфічні особливості застосування копінг-стратегій при переживанні втрати, які в перші півроку після втрати переважно є неадаптивними – «розгубленість» «придушення емоцій», «самозвинувачення».

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки та пропозиції впроваджені та можуть використовуватись у:

- *практичній діяльності* – під час розроблення психодіагностичного та психокорекційного інструментарію психологічного супроводу сімей загиблих правоохоронців (акт впровадження військової частини № 3028 Національної гвардії України від 14 лютого 2018 р.; акт впровадження Головного управління Національної поліції в м. Києві від 16 жовтня 2018 р.);

- *науково-дослідній діяльності* – для проведення подальших досліджень у сфері психології травми (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 22 червня 2018 р.);

- *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання навчальних дисциплін «Сучасні проблеми психологічного забезпечення в Національній поліції», «Психологічні проблеми сімейних відносин працівників поліції» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 20 червня 2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено у виступах на міжнародних, всеукраїнських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, а саме: VI міжвідомчій науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції» (м. Київ, 26 травня 2016 р.), XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 30 листопада 2016 р.),

Міжнародному конгресі з медичної і психологічної реабілітації Med&PsyRehab (м. Київ, 30–31 жовтня 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 17–18 листопада 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 24–25 листопада 2017 р.), VII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Філософські, методологічні та психологічні проблеми права (м. Київ, 11 листопада 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено в 16 наукових публікаціях, з яких шість статей у наукових фахових виданнях МОН України, дві статті в іноземних наукових виданнях, вісім тез виступів на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (285 найменувань на 27 сторінках) і шести додатків на 63 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 286 сторінки, з них основного тексту – 184 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також стосовно публікацій, у яких відображено головні положення роботи.

Розділ 1 «Психологічна допомога членам родин загиблих правоохоронців як юридико-психологічна проблема» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглянуто психологічний супровід дружин загиблих правоохоронців у загальній системі психологічного забезпечення правоохоронної діяльності й визначено засади психологічної допомоги при втраті.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан наукових досліджень та історичні передумови формування уявлень про сутність психологічного супроводу»* на основі міждисциплінарного дослідження та аналізу наявних результатів наукових здобутків виокремлено юридичні, психологічні, соціальні й історичні аспекти психологічного супроводу. Шляхом узагальнення сучасних теоретичних положень у галузі юридичної психології встановлено, що психологічний супровід є елементом загальної системи психологічного забезпечення та здійснюється за такими напрямками: психологічна реабілітація, соціальна допомога, психокорекція, психотерапія, консультування, психологічна підтримка, профілактика психічних і фізичних розладів, психологічна адаптація.

Констатовано, що в наявних наукових джерелах основна увага приділяється певним аспектам професійного становлення працівника. Натомість дослідження заходів психологічного супроводу сімей правоохоронців, зокрема тих, хто загинув при виконанні службових обов'язків, не відповідають вимогам сьогодення.

Психологічний супровід запропоновано організовувати з урахуванням актуальної соціальної ситуації в державі та притаманного нашому суспільству

історичного досвіду. Ретроспективний аналіз історичних джерел і правових документів засвідчив, що система допомоги дружинам загиблих воїнів має глибоке історичне коріння, яке відображено в соціокультурних традиціях, правових документах часів Київської Русі, зокрема в Конституції 1710 року й духовних працях.

У підрозділі 1.2 *«Теоретичні засади психологічного супроводу членів родин загиблих правоохоронців»* визначено основні характеристики психологічного супроводу як цілісного комплексу психологічно обґрунтованих заходів, а саме: вплив на особистість і створення сприятливих соціальних умов з метою формування, підтримки та поновлення оптимальної дієздатності як у буденних, так і в екстремальних умовах.

Окреслено завдання супроводу, які полягають у діагностиці динаміки професійної готовності особистості, розробленні та відборі сучасних методів підтримки й відновлення психічних функцій особистості, збереженні фізичного й психічного здоров'я завдяки активізації та мобілізації латентних адаптивних ресурсів і можливостей людини для подолання надзвичайних обставин.

На підставі узагальнення наявних наукових підходів виокремлено важливі структурні компоненти психологічного супроводу, а саме: мету, суб'єкти й об'єкти психологічного супроводу, основні напрями психологічного супроводу, форми, методи й засоби його здійснення.

Наведені дані можуть слугувати основою концепції психологічної допомоги дружинам загиблих правоохоронців у загальній системі психологічного супроводу сімей правоохоронців.

У підрозділі 1.3 *«Психологічна характеристика феномену втрати»* розглянуто психологічні закономірності переживання втрати.

Феномен втрати визначено як подію, яка впливає на фізичний і психічний рівні особистості на певному етапі життєдіяльності, що призводить до багаторівневих психологічних змін, котрі позначаються на емоційній, когнітивній і поведінковій сферах. Для особистості формується нова психологічна реальність, що впливає на психологічну адаптацію в нових, нерідко кардинально змінених, умовах існування. Зміни відбуваються поступово, зовнішній процес трауру впливає на внутрішні переживання, зокрема на процес переживання горя («робота горя» за З. Фрейдом), який має зовнішні вияви та впливає на траур. Робота горя передбачає внутрішнє й зовнішнє врегулювання, яке людина має провести після втрати. За певної індивідуальної тривалості й інтенсивності, яка залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, процес переживання горя протікає однаково і розглядається різними теоретиками як етапи, фази та завдання. Визначено такі основні фази, як шок і заперечення, усвідомлення, дезорганізація, пошук нового сенсу, реорганізація.

Конкретизовано основні положення щодо сутності феномену горя, а саме: 1) горе – це певний синдром із психологічною та соматичною симптоматикою; 2) цей синдром може виникати відразу після кризи, він може бути відстроченим, може явно не виявлятися або, навпаки, виявлятися у надмірно підкресленому вигляді; 3) замість типового синдрому можуть спостерігатися спотворені картини, кожна з яких відображає якийсь особливий аспект синдрому горя; 4) ці спотворені

картини відповідними методами можуть бути трансформовані в нормальну реакцію горя. Обґрунтовано доцільність завдань, що мають бути виконані під час переживання горя та передбачають вжиття активних заходів, а не пасивне очікування змін.

У підрозділі 1.4 *«Сутність та особливості психологічної допомоги при втраті як різновиді психологічної травми»* визначено основні положення, які втілені в предметному полі екстремальної психології, танатопсихології та ґрунтуються на розумінні людської психіки в межах феноменології.

Доведено, що запорукою конструктивної роботи з кризою є своєчасне втручання як один з основних принципів екстремальної психології. Психологічна допомога дружинам загиблих правоохоронців сприяє розв'язанню широкого кола проблем, спричинених травматичною подією, шляхом застосування оптимальних методів, способів і прийомів, базується на засадах екстремальної психології в площині пережитого особистістю стресу та спрямована на розвиток адаптивних реакцій переживання втрати, повернення до гармонійного рівня функціонування та запобігання психопатології.

Феноменологія як науковий метод дослідження людської психіки дає змогу опанувати індивідуальну цілісність людини через розуміння таких дихотомій: уявлення про внутрішні переживання людини, що формується на основі мови та сприйняття сенсу фізичних виявів людини; сприйняття окремого факту поза контекстом, розгляд генезису й динаміки подій; розуміння з позиції суб'єктивно значущих взаємозв'язків подій та об'єктивна демонстрація причинно-наслідкових зв'язків; інтелектуальне розуміння логічної структури ситуації та відчуття ситуації; розуміння і тлумачення; виявлення ідеалів; екзистенціальне розуміння; метафізичне розуміння.

Дослідження в галузі танатопсихології мають практичну значущість і полягають у можливості розроблення інструментів психологічної допомоги особистості, яка стикається з танатичною проблематикою в процесі проживання різних життєвих ситуацій. Зокрема, змістовий аспект танатології охоплює уявлення про смерть та її сприйняття, ставлення до смерті, різні аспекти переживання, установки, а також образ смерті, тим паче персоніфікований. Генетичний аспект представлений вивченням динаміки психічних явищ і станів, пов'язаних з репрезентацією феномену смерті в психіці людини, у контексті вікових особливостей – у дитячому, підлітковому, юнацькому, зрілому або літньому віці. Порівняльний аспект танатопсихології відображається у взаємозв'язку індивідуально-особистісних виявів і соціокультурних особливостей. Діяльнісний аспект передбачає дослідження впливу професійної діяльності на особливості психічних станів, пов'язаних з репрезентацією феномена смерті. Ситуаційний аспект танатопсихологічних досліджень спрямовано на аналіз репрезентацій феномену смерті залежно від життєвих обставин, які передбачають зіткнення зі смертю.

Розділ 2 «Особливості психологічної травматизації дружин правоохоронців, загиблих при виконанні службових обов'язків» складається з чотирьох підрозділів, у яких визначено психологічну сутність переживання втрати й на основі

експериментального дослідження відображено вплив психологічного супроводу на процес переживання втрати.

У підрозділі 2.1 «Методологічні засади дослідження переживання втрати дружинами загиблих правоохоронців» представлено загальну стратегію емпіричного дослідження динаміки переживання втрати, метою якого є виявлення особливостей переживання втрати та формування практичних рекомендацій щодо надання психологічної допомоги.

Дослідження особливостей та динаміки переживання втрати дружинами загиблих правоохоронців для розроблення теоретичних і практичних засад надання психологічної допомоги, яке тривало впродовж 2015–2018 років, здійснено в три етапи: *перший* – організаційний; *другий* – констатувальний (відбір та апробація психодіагностичних методик, діагностика психологічних особливостей переживання горя, статистична обробка одержаних результатів); *третій* – формувальний (розробка й апробація програми психологічної допомоги).

Після завершення програми, яка тривала десять місяців, здійснено контрольну діагностику, статистичну обробку та порівняння результатів одержаних даних в експериментальній і контрольній групах.

На констатувальному етапі в дослідженні взяли участь 240 респондентів. Соціально-демографічні показники: середній вік – 34,5 роки; наявність дітей – 134 жінки мають одну дитину, 97 жінок мають двох дітей, у 7 – три дитини, у 2 жінок дітей немає; 12 жінок перебували в цивільному шлюбі, 32 розлучені; працевлаштування – 86 жінок не працюють, 112 мають постійну роботу, 42 самозайняті особи й ті, що мають сезонну роботу. У формувальному експерименті брали участь 66 респондентів, термін вдовства – до року. Сформовано експериментальну групу (ЕГ) – 32 особи, а також контрольну групу (КГ) – 34 особи.

Надано короткий опис психодіагностичних методик, що використовувались у психологічному дослідженні: 1) напівструктуроване інтерв'ю, яке мало на меті виявлення суб'єктивного судження стосовно втрати, а також встановлення маркерів патологічних реакцій горя; 2) методика визначення індивідуальних копінг-стратегій Е. Хейма для дослідження ситуаційно-специфічних варіантів копінгу, розподілених відповідно до трьох основних сфер психічної діяльності на когнітивний, емоційний і поведінковий копінг-механізми; 3) методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда (СПА), орієнтована на вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації; 4) тест «Хто Я?» М. Куна, Т. Макпартленда для аналізу змістових характеристик ідентичності особистості; 5) опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (ZPTI), спрямований на діагностування системи ставлень особистості до часового континууму.

У підрозділі 2.2 «Провідні детермінанти та динаміка переживання психологічної травми дружинами загиблих правоохоронців» наведено особливості переживання втрати й основні характеристики психічних виявів відповідно до етапів переживання. По-перше, це – шоківий стан (так звана психічна анестезія), у якому відбувається несвідоме формування патернів. Вони дають змогу сприйняти звістку про раптову загибель близької людини тут і тепер або спрацьовують системи захисту психіки, виникає заперечення, здатне призвести до патологічних реакцій горя. Далі – уникнення соціуму, що може стати причиною соціальної та емоційної

самотності, як протилежність – активні дії, наприклад, волонтерська робота. Активізується відчуття страху, найбільш вираженими стають страх смерті та страх самотності. В основі процесу скорботи – злість і гнів, які мають зовнішній та внутрішній вектори.

Встановлено, що почуття невротичної провини (ґрунтується на уявних діях проти інших людей і може бути сформована внаслідок маніпулятивних стосунків із загиблим) та екзистенціальної провини (або онтологічної, що пов'язана з відчуттям власної відповідальності й виникає внаслідок реальних помилок, а також невикористання в минулому повною мірою власного потенціалу) перешкоджають нормальному переживанню горя.

Підтверджено, що процес переживання втрати може мати перебіг як нормального горя, так і ускладненого горя, яке може призвести до патологічних виявів. Різниця між нормою та патологією полягає в інтенсивності переживання, у тривалості та хворобливості реакцій. Один з перших факторів, що призводить до ускладненого горя, – раптова або несподівана смерть.

Визначено категорію жінок, для яких втрата стала визволенням. Це – жертви домашнього фізичного та психологічного насильства, що є травматичним досвідом родини.

Одержана класифікація дозволяє передбачити ключові моменти ризику виникнення патологічних реакцій горя, вжити превентивних заходів і надати своєчасну психологічну допомогу.

У підрозділі 2.3 *«Психологічні особливості копінг-стратегій подолання втрати»* схарактеризовано сутність і компоненти структурно-функціональної моделі копінг-поведінки дружин загиблих правоохоронців.

У ситуації втрати жодними діями не можна розв'язати проблему смерті близької людини, водночас контроль, управління або придушення емоцій може призвести до негативних наслідків. У цьому контексті копінг-стратегії розглядають як синтез адекватного переживання втрати й адаптації до зміненої системи життєдіяльності, що відповідає концепції подвійного процесу поведінки подолання складних життєвих ситуацій – реакція на стрес і безпосередньо переживання.

Адаптація під час переживання втрати дружин загиблих правоохоронців відбувається за функціональної спрямованості поведінки на зниження стресу та відновлення первинного стану. Формуються стратегії подолання травматичної події на основі особистісних ресурсів, індивідуально-психологічних особливостей та життєвого досвіду. Втрата викликає психологічне потрясіння різної інтенсивності, унаслідок чого утворюються індивідуальні ефективні або неефективні копінг-стратегії відповідно до особливостей інтелекту, характеру, стійких патернів організації індивідуальної діяльності й простору побудови активності.

Результати констатувального експерименту свідчать, що в когнітивній сфері переважає застосування неадаптивних копінг-стратегій – по 50 % в ЕГ та в КГ; відносно адаптивні стратегії застосовували 34 % в ЕГ та 32 % у КГ; найменш поширеними є адаптивні копінг-стратегії – 15 % в ЕГ та 17 % у КГ. Серед копінг-стратегій, що застосовувалися жінками в емоційній сфері, також переважають неадаптивні – 59 % в ЕГ та 65 % у КГ, відносно адаптивні стратегії обрали 28 % в ЕГ та 26 % у КГ, адаптивні копінг-стратегії – 12 і 9 % відповідно. Результати

застосування копінг-стратегій у поведінковій сфері майже ідентичні попереднім. Так, найбільш виражені неадаптивні стратегії – 50 % в ЕГ та 47 % у КГ. Попри те, що ці дані є нижчими порівняно з емоційною сферою, наведені показники також досить високі. Відносно адаптивні стратегії притаманні 31 % в ЕГ та 35 % у КГ, адаптивні – 19 та 18 % відповідно.

У підрозділі 2.4 «Аналіз психологічних чинників адаптації особистості при переживанні втрати» на підставі результатів констатувального етапу експериментального дослідження з'ясовано, що загибель правоохоронця під час виконання службових обов'язків спричиняє комплекс стресових подій для членів родини (дружин), таких як емоційне навантаження, розлука з близькою людиною, зміна звичного укладу життя, зміна соціального статусу. Наслідком стресогенного впливу є виникнення та розвиток розладів адаптації.

Проведений аналіз соціально-психологічної адаптації в перші півроку після втрати засвідчив показники за всіма шкалами в зоні невизначеності в респондентів контрольної та експериментальної групи, що свідчить про негативний вплив втрати на регуляторно-поведінкові механізми життєдіяльності особистості і вказує на зменшення можливості успішної психологічної адаптації та пов'язані з цим внутрішньоособистісні конфлікти, що, відповідно, впливає на здатність реалізовувати конструктивні стратегії подолання складних життєвих ситуацій. Доведено наявність неконструктивних реакцій як вияву психологічних механізмів емоційних порушень. Виявлено початок змін в емоційно-вольовому устрої життя, порушення послідовності в поведінці, відмову від планів і цілей, що були актуальними ще декілька місяців тому.

Результати дослідження «Я-концепції» свідчать, що респонденти двох груп орієнтовані на конкретні, чітко окреслені в суспільстві соціально значущі ролі, де домінуючими компонентами є сімейний і професійний статус, моральні й емоційні якості. Водночас констатовано вплив ситуативного стану на самосприйняття особистості та явно виражену деструктивність сприйняття психологічного часу.

З'ясовано, що сприйняття часової перспективи відображається таким чином: орієнтація на негативне минуле притаманна 28,1 % респондентів ЕГ та 32,3 % КГ; гедоністичне теперішнє не виявлено в жодного з респондентів; акцентування на майбутньому притаманне 6,25 % респондентів ЕГ та 1,2 % КГ; спрямованість на позитивне минуле властива 15,6 % представників ЕГ та 25 % КГ; фаталістичне теперішнє характерне для 50 % респондентів ЕГ та 38,2 % КГ.

Результати констатувального експерименту стали основою для обрання конкретних методів психологічної допомоги в програмі психологічного супроводу дружин загиблих правоохоронців.

У розділі 3 «Удосконалення психологічної допомоги дружинам правоохоронців, загиблих при виконанні службових обов'язків» розглянуто методологічні підходи до застосування технологій роботи з психологічною травмою.

У підрозділі 3.1 «Методологічні засади оптимізації психотерапевтичної роботи з травмою» зазначено, що безпосереднім теоретико-методологічним підґрунтям програми надання психологічної допомоги є інтегральна психологія як підхід, у якому поєднуються теорії, концепції, методи сучасних психологічних

напрямів. Стратегія інтегральної психології при травматичному впливі полягає в супроводі особистості, яка перебуває під впливом стресогенних факторів, через інтегрування діагностичного та психотехнічного інструментарію.

Метою застосування цього підходу є встановлення цілісності психічної реальності через інтеграцію багатовимірної моделі сучасної психології. Відбувається координація взаємозв'язку людини як складної, багатокomпонентної системи із системою психологічної допомоги.

Практичним підґрунтям дослідження визнано аналітичну й екзистенціальну психологію. Аналітична психологія як один з напрямів глибинної психології дає змогу регулювати актуальну поведінку особистості, мотивовану несвідомими процесами. Увагу акцентовано на роботі із символом та архетипом. Арттерапевтичні методи використано за такими напрямками: використання наявних творів мистецтва шляхом їх аналізу та інтерпретації власне клієнтом, спонукання до самостійної творчості. Доведено, що під час роботи з травмою найбільш актуальними є сублімаційні та проєктивні механізми лікувальної дії арттерапії. У межах екзистенціальної психології надавалася допомога в пошуку нових сенсів життя та усвідомлення смерті.

У підрозділі 3.2 *«Програма надання психологічної допомоги дружинам загиблих правоохоронців»* представлено програму, яка є динамічним конструктом для проведення особи через клінічні стадії горя та втрати, систематизованим, орієнтованим на психічний стан, що не обмежує психолога у виборі психокорекційних і психотерапевтичних заходів, легким у плануванні та водночас чіткою методологією.

I блок – «Кризова підтримка». Робота психолога починається на етапі повідомлення родині про загибель правоохоронця. Кризова підтримка триває до закінчення стадії шоку, заціпеніння, «скам'янілості» або протесту і переходу до стадії психогенного реагування гострого горя. Форма роботи – індивідуальна. Тривалість – 2–4 сесії.

II блок – «Кризове втручання в стадії гострого горя». На цьому етапі психолог допомагає в складанні суб'єктивної картини травматичної події, що надає можливість прийняти факт втрати. Форма роботи – індивідуальна та групова.

III блок – «Психотерапія патологічної реакції» (у ситуації ускладненого горя, застосовується не раніше ніж через півроку після втрати). На цьому етапі проходить психокорекція та реструктуризація травматичного досвіду. Цей блок застосовується не раніше, ніж за півроку після втрати. Форма роботи – індивідуальна та групова. Курс терапії зазвичай обмежується 10–15 сесіями за умов індивідуального консультування. Іноді кількість сесій збільшується до 30–40. Групову терапію доречно проводити в малих групах по 5–6 осіб тривалістю 2–3 дні.

IV блок – «Пошук нового сенсу». Цей етап передбачає пошук сенсу ситуації, яка склалася. Форма роботи – індивідуальна. Тривалість курсу залежить від індивідуальних особистостей клієнта, зазвичай від 1 до 5 сесій.

V блок – «Реорганізація життя і організація нового соціального оточення». На цьому етапі запропоновано психотерапію, спрямовану на реконструкцію майбутнього та зупинення перенесення негативного досвіду з минулого й теперішнього в майбутнє. Форма роботи – індивідуальна та групова. Тривалість

цього етапу може сягати року, але частота сесій зазвичай зменшується до однієї на місяць.

У підрозділі 3.3 «Ігротерапевтична методика подолання психологічної травми» запропоновано авторську методику, метою якої є допомога в саморозумінні особистості, яка пережила травматичні події. Теоретичним підґрунтям слугувало припущення, згідно з яким переживання екстремальних ситуацій і психотравматичних подій особистість розподіляється на просту й екстремальну самоідентичності. Протиріччя між цими ідентичностями створюють структури, а саме ідентичність жертви, ідентичність того, хто залишився живий, та ідентичність розвитку особистості, що конфліктують між собою, перешкоджаючи адаптивному переживанню втрати.

Методика пропонує особі, яка пережила травматичний досвід, в ігровій формі пройти певний шлях, збираючи інформацію відносно себе та актуальної ситуації, з використанням особистісно-міфологічного підходу, виходячи на глибинний рівень колективного несвідомого як джерела формування варіантів поведінки і реакцій, та ототожнюючи себе з архетипом. Психолог, який є ведучим гри, спонукає учасників до вербалізації своїх думок і почуттів, а також до самостійного пошуку алгоритму розв'язання проблемних ситуацій. Групова динаміка впливає на глибину аналізу та варіативність шляхів подолання внутрішніх суперечностей і деструктивних виявів поведінки.

Трактування архетипу в межах ігрової терапії дають змогу проводити психокорекцію шляхом установлення логічного зв'язку між актами поведінки та власною інтерпретацією їх власне суб'єктом. Через рефлексію відбувається наповнення архетипічного образу індивідуальним змістом – архетип передає емотивні навантаження психіки, що відображає наслідки афективних аспектів процесу адаптації.

Пілотне дослідження результатів впливу ігротерапевтичної методики подолання психологічної травми «Лабіринт. Шлях до себе» було проведено протягом 2017–2018 рр. У ньому брали участь 30 жінок – дружин загиблих правоохоронців, військовослужбовців та учасників Антитерористичної операції. Для проведення експерименту було використано такі психодіагностичні стандартизовані методики: тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтьєва (СЖО), тест-опитувальник самоствалення В. В. Століна, опитувальник Р. Кеттела форма С (16-ФЛО). Через місяць після участі в психологічній грі проводилося контрольне тестування.

На підставі результатів тесту самоствалення В. В. Століна після проведення експерименту виявлено статистично достовірні відмінності ($p=0,025$) за шкалою «Саморозуміння» – дані за t -критерієм = 2,558; зміни на рівні статистичної тенденції ($p = 0,1$) за шкалою «Самовпевненість» – дані за t -критерієм = 1,768.

Під час аналізу тесту смисложиттєвих орієнтацій та опитувальника Р. Кеттела статистично достовірних відмінностей між результатами формуючого та констатуючого експерименту не виявлено.

У підрозділі 3.4 «Основні результати впровадження програми психологічної допомоги» наведено результати психодіагностичного дослідження впливу програми психологічного супроводу та здійснено порівняльний аналіз динаміки переживання

втрати учасниками контрольної та експериментальної груп. Для визначення змін показників від першого тестування до другого проводилося обчислення та порівняння за t-критерієм Ст'юдента.

Аналіз вибору копінг-стратегій під час повторного тестування дав змогу виявити відмінності показників контрольної та експериментальної груп на рівні статистичної тенденції. Більшим є рівень вираження змін показників експериментальної групи (t -критерій = 2,426). Зміни під час вибору адаптивних копінг-стратегій в експериментальній групі при статистично значущих відмінностях ($p=0,027$) за t -критерієм = -5,972, що свідчить про тенденцію до зростання показників після проведення програми.

У межах аналізу тесту соціально-психологічної адаптації найсуттєвіші зміни зі статистичною достовірністю у двох групах зафіксовано за шкалою «Зовнішній контроль» – дані за t -критерієм = -5,047 у КГ та за t -критерієм = -5 в ЕГ, що свідчить про зростання впливу зовнішніх факторів. Значні відмінності виявлено за шкалою «Емоційний комфорт» – в ЕГ за t -критерієм = -0,819, у КГ за t -критерієм = -1,003. Показники свідчать про адекватний ступінь визначення у своєму емоційному ставленні до навколишніх предметів і явищ.

Під час аналізу тесту «Хто Я?» домінувала категорія «сімейний статус та ставлення до нього»: під час формуючого експерименту загальна кількість висловлювань становила в ЕГ – 79, у КГ – 86; у межах констатуючого експерименту в ЕГ – 56, у КГ – 60. Одержані дані засвідчують значущість сімейної сфери та її фундаментальність у побудові «Я-концепції».

Сприйняття часової перспективи за результатами опитувальника Ф. Зімбардо змінилося з такою динамікою: орієнтація на негативне минуле зменшилася на 16 % в ЕГ та на 9 % у КГ; за шкалою «гедоністичне теперішнє» було виявлено орієнтацію у 18,75 % респондентів в ЕГ та 8,8 % у КГ; за шкалою «акцентування на майбутньому» показники зросли в ЕГ на 22 %, у КГ – на 29 %; спрямованість на позитивне минуле змінилася в респондентів ЕГ на 10 %, а в представників КГ – на 16 %; показник за шкалою «Фаталістичне теперішнє» зменшився в респондентів ЕГ на 35 %, КГ – на 9 %.

Отже, за умов системного психологічного супроводу спостерігається тенденція до зростання показників адаптивності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає в з'ясуванні шляхів удосконалення теоретико-прикладних засад надання психологічної допомоги дружинам загиблих правоохоронців.

Результати проведеного теоретичного аналізу та емпіричного матеріалу дають змогу дійти таких висновків:

1. Сьогодні психологічна допомога сім'ям надається за зверненням членів родини правоохоронця. Цей підхід не враховує потребу в психологічній допомозі сім'ї, яка перебуває в екстремальній ситуації, зокрема внаслідок загибелі правоохоронця під час виконання службових обов'язків.

Супровід є доцільним в умовах інтенсивної та постійної дії стрес-факторів, адже дружини загиблих правоохоронців потребують підтримки передусім упродовж першого року після втрати. Ключовим компонентом психологічного супроводу є психологічна допомога, яка поділяється на дві складові – підтримку, що передбачає актуалізацію наявних і створення додаткових психологічних ресурсів, та реабілітацію, спрямовану на відновлення порушених чи втрачених психічних функцій.

2.3 огляду на сутність психологічної травми при втраті, надання психологічної допомоги має базуватися на засадах екстремальної психології (таку допомогу слід пропонувати особам, які переживають тяжкі емоційні стани, без очікування звернення) та положеннях, що розкривають концепцію кризового втручання, спрямованого на повернення людини до адаптивного рівня функціонування.

Під час розроблення інструментів психологічної допомоги особистості враховано положення танатопсихології, яка досліджує смерть і втрату в різних аспектах, зокрема змістовому, генетичному, порівняльному, діяльнісному та ситуаційному.

Встановлено, що характеристика нормальних і хворобливих реакцій, їхня тривалість та інтенсивність має значення для практичного застосування програм психологічного супроводу щодо попередження патологічного й дезадаптивного варіанта переживання втрати.

3. Підтверджено, що відмінність між нормою та патологією при переживанні горя полягає в інтенсивності, тривалості переживання та наявності хворобливих реакцій. Встановлено, що дружини правоохоронців, які загинули під час виконання службових обов'язків, апріорі потрапляють до категорії переживання ускладненого горя, першим фактором якого є раптова або несподівана втрата.

Визначено основні детермінанти переживання втрати: раптовість втрати, вплив додаткових стрес-факторів, попередній досвід переживання втрати близької людини та подолання складних життєвих обставин, а також суб'єктивне сприйняття смерті.

Підтверджено, що ідеалізація загиблого спостерігається в 30 % опитаних та ускладнює «роботу горя».

Професійна деформація чоловіка найчастіше є травматичним досвідом родини. Втрату як визволення сприймають 10 % опитаних.

4. Копінг-стратегії слід розглядати як синтез механізмів переживання втрати й адаптації до зміненої системи життєдіяльності, що відповідає концепції подвійного процесу поведінки подолання важких життєвих ситуацій – реакція на стрес і безпосередньо переживання.

Встановлено, що протягом перших шести-семи місяців після втрати дружинам загиблих правоохоронців переважно притаманні неадаптивні копінг-стратегії. Майже 60 % респондентів застосовують неадаптивні стратегії в емоційній сфері та 50 % – у когнітивній і поведінковій сферах.

Відносно адаптивні копінг-стратегії застосовують майже 30 % респондентів у кожній сфері. Адаптивні копінг-стратегії обирає найменша кількість респондентів. Найнижчими є показники в емоційній сфері, який становить 12 %.

5. Встановлено, що порушення соціально-психологічної адаптації зумовлюють зміни емоційно-вольової та когнітивної сфер особистості, супроводжуються специфічними особистісними й поведінковими патернами.

Упродовж перших шести місяців після втрати спостерігається підвищена емоційна реакція на зовнішні подразники, розгубленість, фрустрація, домінування негативних емоцій або повне придушення емоцій. Перехід від беземоційного стану до спалаху емоцій відбувається різко.

6. Обґрунтовано систему психологічного супроводу відповідно до етапів переживання втрати й горя, запропоновано відповідні психологічні заходи.

Психологічний супровід і підтримку сім'ї в процесі переживання втрати як пролонгований процес можна умовно поділити на основні складові: допомога в усвідомленні та прийнятті факту смерті члена сім'ї; надання членам родини психологічної підтримки й допомоги у відреагуванні сильних почуттів, пов'язаних з болем втрати, а саме створення умов для переживання події оптимальними для людини способами; допомога в реорганізації життя сім'ї після смерті одного з її членів.

7. Застосування програми психологічної допомоги засвідчує тенденцію до зростання показників адаптивності. Динаміка переживання втрати відповідає описаній теоретичній моделі роботи нормального горя.

Аналіз притаманних дружинам загиблих правоохоронців адаптивних копінг-стратегій доводить, що показники експериментальної групи в когнітивній сфері зросли на 28 %, в емоційній сфері – майже на 20 %, у поведінковій сфері – на 34 %, тоді як показники в контрольній групі зросли на 6, 3 та 12 % відповідно.

Одержані результати тесту соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда підтверджують, що загальний рівень соціально-психологічного стану перебуває в межах норми. Більш виражене покращення результатів спостерігається в групі, яка отримала психологічну допомогу, а саме за шкалами «адаптація/деадаптація» виявлено зміну показників на рівні статистичної тенденції, різниця між двома групами за t-критерієм = 0,3.

Результати тесту «Хто я?» свідчать про зміну оцінки «Я-образу», яка є позитивною. Домінують позиції сімейного стану, спостерігається тенденція до більш активної реалізації в соціальній сфері.

Сприйняття часової перспективи також зазнало змін. Протягом періоду участі в програмі психологічного супроводу спрямованість у майбутнє рівномірно підвищувалася, причому фаталістичне ставлення до сьогодення та позитивне чи негативне сприйняття минулого також рівномірно знижувалося.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рибик Л. А. Вторинний посттравматичний стресовий розлад у дружин учасників бойових дій. *Юридична психологія*. 2016. № 2 (19) С. 148–157.

2. Рибик Л. А. Психологічна допомога під час переживання горя вдовами працівників правоохоронних органів. *Юридична психологія*. 2016. № 1 (18) С. 108–115.

3. Рибик Л. А. Методика «Лабіринт. Шлях до себе» як інструмент групової корекції при психологічній травмі. *Актуальні проблеми психології*. 2017. Т. 11: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 15. С. 437–450.
4. Рибик Л. А. Дослідження притаманних дружинам загиблих правоохоронців копінг-стратегій подолання втрати при системному психологічному супроводженні. *Psychological Journal: Scientific Review*. 2018. Vol. 14. P. 165–184.
5. Рыбык Л. А. Основные этапы программы психологической помощи при переживании утраты. *Право и Закон*. 2017. № 4. С. 75–79.
6. Рыбык Л. А. Теоретические и практические подходы к определению особенности психологической помощи женам погибших правоохранителей при утрате. *World Science*. 2018. Vol. 11 (39). P. 71–80.
7. Рибик Л. А. Психологічна допомога під час переживання втрати – чи можемо ми допомогти людям пережити горе? *Psychological Journal: Scientific Review*. 2018. Vol. 20. P. 61–77.
8. Рибик Л. А. Зміна я-концепції дружин загиблих правоохоронців у перший рік після втрати. *Юридична психологія*. 2019. № 1. С. 125–132.
9. Рибик Л. А. Психологічна допомога вдовам учасників бойових дій. *Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників Антитерористичної операції*: матеріали VI міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 26 трав. 2016 р.). Київ: Нац. університет оборони України, 2016. С. 276–279.
10. Рибик Л. А. Етимологія терміна «вдова» в контексті сучасної української наукової мови в юриспруденції. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 26 трав. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 276–279.
11. Рибик Л. А. Ігротерапевтичні методики в психокорекції. *Med&PsyRehab*: матеріали Міжнар. конгресу з медичної і психологічної реабілітації (Київ, 30–31 жовт. 2017 р.). Київ: Українська асоціація лікарів-психологів, 2017. С. 70–72.
12. Рибик Л. А. Генеза соціально-психологічного статусу вдови. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 17–18 листоп. 2017 р.). Львів: Центр правн. ініціатив, 2017. С. 24–26.
13. Рибик Л. А. Thewidows' scenario behavior problems. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 24–25 листоп. 2017 р.). Запоріжжя: Істина, 2017. Ч. 1. С. 20–21.
14. Рибик Л. А. Феноменологічний підхід до психологічної допомоги. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права*: матеріали VII Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 11 листоп. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 353–356.
15. Рибик Л. А. Моделі адаптивного переживання втрати близької людини. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 22–23 лют. 2019 р.). Запоріжжя: Істина, 2019. С. 112–114.
16. Рибик Л. А. Ефективність психотерапевтичних втручань для постраждалих осіб: огляд досліджень. *Право як ефективний суспільний регулятор*: матеріали

Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 лют. 2019 р.). Львів : Центр правн. ініціатив, 2019. С. 120–122.

АНОТАЦІЯ

Рибик Л. А. Теоретико-прикладні засади надання психологічної допомоги дружинам правоохоронців, загиблих при виконанні службових обов'язків. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

У результаті теоретичного аналізу й узагальнення проблеми щодо надання психологічної допомоги при психологічній травмі внаслідок втрати близької людини дружинам загиблих правоохоронців у загальній системі психологічного забезпечення правоохоронної діяльності розроблено теоретичні засади та науково обґрунтовано практичні рекомендації щодо шляхів і засобів удосконалення процесу надання психологічної допомоги.

Визначено особливості психологічної травматизації в разі втрати. Розроблено програму надання психологічної допомоги дружинам загиблих правоохоронців.

Розроблено й апробовано ігротерапевтичну методику як засіб психотерапевтичного впливу та психологічної корекції в процесі умовного моделювання реальних життєвих ситуацій особистості, яка пережила травматичні події.

Ключові слова: психологічне забезпечення, психологічна допомога, практична психологія, втрата близької людини, робота горя, програма психологічної допомоги при втраті, детермінанти переживання втрати, копінг-стратегії.

АННОТАЦИЯ

Рыбык Л. А. Теоретико-прикладные основы оказания психологической помощи женам правоохранителей, погибших при исполнении служебных обязанностей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

В результате теоретического анализа и обобщения проблемы по оказанию психологической помощи при психологической травме вследствие потери близкого человека женам погибших правоохранителей в общей системе психологического обеспечения правоохранительной деятельности разработаны теоретические основы и научно обоснованы практические рекомендации относительно путей и средств совершенствования процесса оказания психологической помощи.

Определены особенности психологической травматизации при потере. Разработана программа оказания психологической помощи женам погибших правоохранителей.

Разработана и апробирована игротерапевтическая методика как средство психотерапевтического воздействия и психологической коррекции в процессе условного моделирования реальных жизненных ситуаций личности, которая пережила травматические события.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, психологическая помощь, практическая психология, потеря близкого человека, работа горя, программа психологической помощи при потере, детерминанты переживания потери, копинг-стратегии.

SUMMARY

Rybyk L.A. Theoretical and applied principles of provision of psychological assistance to the wives of law enforcement officers killed in the performance of official duties. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis for a Candidate Degree in Psychological (Doctor of Philosophy), specialty 19.00.06. Legal Psychology. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

Existing principles of psychological support of law-enforcement activity allow forming a system of psychological support for members of families of deceased law-enforcers, which will be aimed at maintaining, preserving and restoring the psychological health of the individual, both in daily and in extreme conditions, due to the co-ordinated activity of special units of psychological support, by purposeful use of scientifically substantiated forms, methods and means of professional psychology, and is aimed at mobilization a set of adaptive abilities. Particularly valuable is the allocation of a comprehensive system of psychosocial support that promotes the development of a person capable of managing his psychophysiological state, to form constructive and adaptive thinking, to establish supportive relationships. The greatest effectiveness of psychological support is achieved under the principles of urgency, systemicity, differentiation and phasing in the provision of psychological assistance.

It should be borne in mind that during the crisis of personality distortion of the central structure of self-consciousness – the subjective image of the world, that is, representations and relations to themselves and the world as a whole, which can become the prerequisite for the disorder of adaptation of the subject to the objective reality, is characteristic.

To solve the problem of psychotrauma a corresponding methodology is needed, therefore the methodology of the integration approach, based on the principles of integrity, geneticity, conditionality, positivity, potentiality, multidimensional truth, which is the direction of professional thinking, philosophical and psychological tendencies, which has practical application, is proposed.

The purpose of this approach is to establish the integrity of the woven psychic reality through the integration of the multidimensional paradigm of modern psychology. Coordination of human interaction, as a complex, multicomponent system, and systems of psychological help is being coordinated.

To understand the depth of the problem psychotrauma due to the loss of a system, which is able to integrate parts into a single whole, combine the detail with its context. Since consciousness is the core of the functioning of the human person, the realization of

experience at a particular stage and the ability to further integrate into a new level of consciousness are the main condition for the development and healing of the psyche.

Proceeding from the fact that the situation of loss by no action can not solve the problem of the death of a loved one, and control, management or suppression of emotions can lead to negative consequences, coping strategies are considered as a synthesis of adequate experience of loss and adaptation to the changed system of life, which corresponds to the concept of double the process of behavior to overcome difficult life situations - a reaction to stress and, directly, experiences. The choice of coping strategy is subject to the desire for optimal interaction of the individual with his life circumstances, but at the same time, the structural and functional organization of the psyche is unchanged, regardless of the type of activity.

The presence of pathological reactions at each stage of the loss of life, which leads to complicated sorrow, characterized by the presence of depression, pathological disorders of adaptation, PTSD, suicidal tendencies, psychosomatic disorders and other emotional and behavioral disorders, is analyzed and confirmed.

The experimental study found a positive tendency for changes in systemic psychological support, which are expressed in changing perceptions of the time perspective, increasing emotional comfort and overall level of adaptability, perception of themselves and their new social status,

Psychological support and support of the family in the process of experiencing loss - a prolonged process, which includes: assistance in the awareness and acceptance of the death of a family member; Providing family members with psychological support and assistance in responding to the strong feelings associated with the pain of loss, namely the creation of conditions for experiencing an event optimal in human ways; help in the reorganization of family life after the death of one of its members.

The study of the individual's manifestation of the reaction of the psyche to the traumatic event through the use of a person-mythological approach has become the basis for creating an author's game therapy method for dealing with trauma at the expense of archetypal symbols, which gives the opportunity to reach the deep level of the collective unconscious, which serves as a source of the formation of variants of behavior and reactions by identifying oneself with an archetype. Interpretation of the archetype in the framework of game therapy allows for psychocorrection by establishing a logical connection between the acts of conduct and their own interpretation by the subject itself. Reflexion is the filling of an archetypal image with its own impulse and individual meaning – the archetype transmits the emotional stresses of the psyche, which in turn reflects the consequences of the affective aspects of the process of adaptation.

Key words: psychological support, psychological help, practical psychology, loss of a close person, work of grief, program of psychological help in case of loss, determinants of loss of life, coping strategy.